

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE? ANALIZA ALBANIJE, KOSOVA I SRBIJE

Francesco & Gentiola
Trupia Madhi

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE? ANALIZA ALBANIJE, KOSOVA I SRBIJE

Naslovi:

Reformisanje ili ponovno
koncipiranje obrazovanja na
Zapadnom Balkanu posle
pandemije?

Analiza Albanije, Kosova i Srbije

Prevod:

Francesco Trupia
Gentiola Madhi

Published by:

Kosovska Fondacija za Otvoreno
Društvo

Pristina

Marta 2021

Ova publikacija je izrađena uz
podršku Kosovske fondacije za
otvoreno društvo, KFOS. Sadržaj
izdanja je odgovornost autora i ni na
koji način se ne može smatrati da
ona predstavlja stavove Fondacija za
otvoreno društvo, OSF ili KFOS-a.

Reformisanje ili ponovno koncipiranje obrazovanja
na Zapadnom Balkanu posle pandemije?
Analiza Albanije, Kosova i Srbije

1

Šta je pošlo naopako?
Cena nedovoljnog
ulaganja u obrazovanje

2

Mešovito učenje i
nastavnici u „režimu
rezilijentnosti“

12

16

3

Na ivici
tehnologije

4

Ka zajedničkoj viziji
obrazovanja

21

25

Uvod

Iako se očekivalo da će imati veliki uticaj isključivo na zdravstveni sistem širom sveta, pandemija kovida-19 je daleko premašila sferu javnog zdravlja i pogodila sve aspekte svakodnevnog života ljudi. Generalno, epidemiološka kriza razotkrila je oštretre razlike u najsiroamašnjim segmentima društva, a posebno u društвима pogodjenim ratom (Lokot and Avakyan 2020). Primena mehanizama za praćenje i kontrolu usmerenih na suođenje rizika na najmanju moguću meru od zaraze i ublažavanje širenja virusa, činilo se nedovoljnim za poravnanje krive i propisno suzbijanje pandemije. Kako se trenutno stvari odvijaju, ovo potonje dovodi do značajnog ekonomskog poremećaja, velikih padova u privrednoj proizvodnji, većeg nivoa nezaposlenosti, neadekvatne zaposlenosti (UNESCO 2020:10), pogoršanja stanja na tržištu rada i po osetljive grupe radnika (Williams 2020). Iako kriza posebno negativno utiče na slabe sisteme zdravstvene i socijalne zaštite, vrlo je verovatno da će socijalni uticaji u smislu povećanog siromaštva, dublje isključenosti i nesigurnosti ozbiljno pogoditi i imati dugotrajan uticaj na društvo.

Između ostalog, nagla pojava i širenje pandemije kovida-19 bacilo je svetlo na društvenu ulogu obrazovanja kao nikada pre u istoriji. Obrazovanje je bez izuzetka kao i ostali segmenti društva nasledilo strukturne ranjivosti

kojima su nacionalni obrazovni sistemi bili pogodeni pre izbijanja pandemije. Mnogi pojedinci u oblasti obrazovanja poput nastavnika, praktičara i školskog osoblja ubrzo su postali najizloženiji najvećom poremećaju u radu obrazovnog sistema. Epidemiološka kriza je takođe naglasila i to kako budućnost društava nakon kovida-19 leži u ulozi obrazovanja. U stvari, stopa obrazovnog postignuća može da bude potencijalni pokretač kako ekonomskog napretka, tako i socijalnog prosperiteta i političke stabilnosti na međunarodnom i nacionalnom nivou. Iako je brzo širenje virusa već prkosilo tradicionalnim pristupima u procesu nastave i učenja, centralne vlade će preusmeravati svoj fokus posmatranja na obrazovanje u svetu pogoršanja prethodno postojećih razlika i jaza u učenju.

Širom sveta, pandemija do sada nije samo delovala kao veliki akcelerator koji je produbljivao i pogoršavao prethodno postojeće strukturne izazove. Na polju obrazovanja, ljudski uslovi značajnog broja školskog osoblja i porodica su se u velikoj meri pogoršali usled samozolacije i obaveza oko školovanja kod kuće kao rezultat zatvaranja škola i vrtića (Matković and Stubbs 2020). Na Zapadnom Balkanu, pandemija je ubrzano počela da ubrzava pojavu centralizacije i okostavanja hijerarhija moći u onim polu-autoritarnim režimima koji su koristili vanredno stanje za postizanje gotovo neograničene moći (BiEPAG 2020).

U datom kontekstu, ovaj predlog praktične politike ima za cilj da istraži kako suočene izazove tako i mere praktične politike usvojene na Zapadnom Balkanu tokom perioda mart-decembar 2020. godine fokusirajući se posebno na Vlade Albanije, Kosova i Srbije u oblasti preduniverzitetskog obrazovanja - odnosno, obrazovne faze koje pokrivaju rano detinjstvo, osnovno i srednje obrazovanje.

U cilju omogućavanja boljeg razumevanja uticaja kovi-d-19 na obrazovanje, moglo bi se reći da je predviđanje bilo kakvog potencijalnog razvoja neizvesno zbog stalnog nedostatka podataka i nemogućnosti da se garantuje puna uporedivost u svim zemljama. U ovoj fazi, ovaj istraživački rad međutim analizira iskustva datih zemalja, što se smatra neophodnim za pretvaranje nacionalnih javnih debata u više regionalnu i sveobuhvatniju diskusiju. U cilju odražavanja, angažovanja i ponovnog koncipiranja postojećih obrazovnih sistema na Zapadnom Balkanu, ovde se navodi da bolji kvalitet obrazovanja u skladu sa savremenim načinima nastave i učenja može u širokom obimu da razvije novu viziju za region. Istovremeno, takođe je navedeno da ne postoji jedinstveno rešenje za zajedničke dugotrajne strukturne izazove prisutne u obrazovnim sistemima. Stoga, ovaj rad dalje tvrdi da pandemija ne znači samo vanredno stanje, već da isto tako može da pokaže perspektivu mogućnosti za preispitivanje ili ponovno koncipiranje nacionalnog obrazovnog sistema, ukazujući tako na novi sistem vrednosti (Dawson and Mellor 2020:26). Cilj ovog rada nije samo da istraži prethodno postojeći fragmentirani pristup i praktične politike po pitanju preduniverzitetskog školovanja, već takođe pokušava da podstakne raspravu o neprocenjivoj prilici za izgradnju jačeg, modernijeg i rezilijentnijeg obrazovnog sistema u skladu sa savremenim načinima učenja, u kombinaciji sa najsvremenijim tehnologijama pogodnim za pružanje veština potrebnih na današnjem tržištu rada. Ovaj predlog praktične politike bavi se i nekim ograničenjima nastalim kao rezultat brzih promena usled tekuće epidemiološke krize. Ovo potonje ne dozvoljava ispitivanje jer još uvek nema podataka i nalaza u vezi sa obrazovnim sektorom i njegovim povezanim glavnim problemima u Albaniji, na Kosovu i u Srbiji. Stoga, ovaj rad istražuje zdavstvenu krizu koja nastaje jednom u sto godina, kako bi se iskoristio takav trenutak i time unapredila ambiciozna i šira vizija za sektor javnog obrazovanja. Da bi se to postiglo, ovaj rad zasniva se na interdisciplinarnom pristupu koji uključuje dvostruku perspektivu o temi kojom se ovaj rad bavi. Prvo, daje pregled predpandemijskog scenarija na polju preduniverzitetskog obrazovanja na Zapadnom Balkanu. Drugo, pomera perspektivu za istraživanje odozdo (emički pristup) u oblasti obrazovanja u Albaniji, na Kosovu i u Srbiji. Imajući u vidu visoko dinamičnu pojavu koja i dalje traje i koja se i dalje razvija, ovaj predlog

praktične politike se nadovezuje na razgovore obavljenе na daljinu u periodu između septembra i decembra 2020. godine sa NVO praktičarima, nastavnicima i stručnjacima u oblasti obrazovanja iz tri zemlje. Oslanjajući se kako na lična, tako i na profesionalna i svakodnevna iskustva nastavnika, roditelja i praktičara,² ova perspektiva od odozdo prema gore ne ukazuje samo na probleme po ovom pitanju u tri date zemlje. Umesto toga, takođe pomaže da se predviđi put napred za preispitivanje rezilijentnog obrazovnog sistema i jačih partnerstava sa raznim akterima koji su aktivno angažovani na polju obrazovanja. S tim u vezi, treći odeljak analizira uticaje tehnoloških podela u Albaniji, na Kosovu i u Srbiji, obraćajući posebnu pažnju na ionako pogoršane socijalne podele između učenika/studenata i njihove porodične ekonomski situacije zajedno sa ruralno-urbanom povezanošću. Pod pretpostavkom da se region Zapadnog Balkana suočava sa velikim sličnostima i strukturalnim izazovima od izbijanja kovida-19, četvrti odeljak iznosi predlog praktične politike za sam region. U cilju zagovaranja ponovnog koncipiranja obrazovnog sistema kroz modele kolektivnog učešća i angažovanja različitih državnih i nedržavnih aktera, ovaj rad završava spiskom ciljanih preporuka. Preporuke imaju za cilj da pokažu potencijalni pravac u kojem će obrazovne praktične politike orijentisane ka budućnosti međusobno jačati regionalnu saradnju i pretvoriti već steklena iskustva u potencijalno osnaživanje za čitav obrazovni sektor.

2 Razgovori su obavljeni preko interneta zbog ograničenja putovanja koja se odnose na kovid-19. Zbog osetljivih informacija dobijenih tokom razgovora obavljenog preko interneta i budućih problema sa kojima bi se ispitanici mogli suočiti u sopstvenoj školskoj zajednici i prebivalištu, ovaj rad ne otkriva identitet ispitanika.

1

Šta je pošlo naopako? Cena nedovoljnog ulaganja u obrazovanje

Širom sveta, pandemija pokazuje stepen nepripremljenosti i neprofesionalnosti u polju obrazovanja, a ni Zapadni Balkan nije imun. Na institucionalnom nivou, države nisu bile samo nespremne da izađu na kraj sa epidemiološkom krizom,

nego takođe nisu mogle da predvide veliki danak na društvo i svakodnevni život ljudi. Ova situacija ne proistiće jednotavno iz današnjeg vanrednog stanja, već i iz decenija ravnodušnosti nacionalnih vlasta i lokalnih vlasti. Oba nivoa vlasti su

posvetili malo pažnje političkim prioritetima u pogledu održivih ulaganja u ključne sektore, kao što su obrazovanje, sistem javnog zdravstva i digitalizacija.

Generalno, Zapadni Balkan je u različitim prilikama bio posvećen ispunjavanju zahteva inkluzivnih ekonomija i jačanju njihovih napora za konkretizovanje investicija u budući razvoj obrazovne politike (Samit Zapadnog Balkana u Poznanju 2019). S tim u vezi, regionalna situacija deli zajedničke karakteristike i ograničenja koja se kreću od nezadovoljavajućeg nivoa javne potrošnje, slabog upravljanja, loše školske infrastrukture, neadekvatne pripreme nastavnika i neprimerenih nastavnih sredstava za realizaciju novog kurikuluma. Pandemija je od marta 2020. nesumnjivo dovela Vlade Albanije, Kosova i Srbije do toga da se suoče sa političkom i ekonomskom destabilizacijom unutar svojih društava.

Treba naglasiti da je opšte odsustvo strateške orientacije u kombinaciji sa nepostojanjem odgovarajućih instrumenata usporilo efikasnu tranziciju predunaravnitetskog obrazovanja ka savremenom pristupu orijentisanom na kompetencije. Kao što je objavljeno u poslednjem godišnjem Izveštaju o napretku Evropske komisije, poređenje javnih rashoda pokazuje da je Albanija u 2018. godini posvetila obrazovanju 3,2% BDP-a, Srbija 3,6%, a Kosovo 4,6%, što je sve ispod proseka EU od 5% i očekivanja za pronalaženje rešenja za izazove u ovom sektor. Na prvi pogled se čini da je Kosovo u povoljnijem položaju. Međutim, ako se analiza izvrši na nivou potrošnje po glavi stanovnika,

zemlja zaostaje za Zapadnim Balkanom generalno, a posebno za Albanijom i Srbijom (Aliu 2019:9).

Najnoviji rezultati OECD-ovog Programa za međunarodnu procenu znanja i veština učenika (PISA) za 2018. godinu predstavljaju još jedan jasan pokazatelj „dugotrajne slabosti“ koja je ušla u obrazovne sisteme u regionu. Konkretno, Kosovo je bilo među onima sa najlošijim rezultatom zauzevši treće mesto odozdo od 79 zemalja i drugih entiteta. Ovi rezultati nisu bili samo alarmantni, nego su i ukazali na zastareli obrazovni sistem (Council of the European Union 2020a:3). Napori Albanije po pitanju obrazovanja dali su mešovite rezultate sa poboljšanjima u matematici i pogoršanjima u prirodnim naukama (Council of the European Union 2020b: 34). U međuvremenu, situacija u Srbiji ostala je uglavnom stabilna u poređenju sa prethodnim procenama imajući najbolji učinak na Zapadnom Balkanu.

Još jedna glavna zabrinutost je slab kvalitet osoblja koji se smatra ključnim faktorom za sticanje znanja učenika (OECD 2019:110). Iako još uvek nedostaju sistematske intervencije za jačanje nastavničkih kompetencija u podršci novousvojenom kurikulumu (European Commission 2020a, 2020b, 2020c), nastavnici u službi završili su u okviru reforme kurikuluma u Albaniji i na Kosovu osnovnu obuku pre uvođenja novog kurikuluma za svaki razred. Međutim, kvalitet takve pripreme je definitivno pod znakom pitanja jer nepostojanje ad hoc mehanizama za dalje

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE?

osposobljavanje, odgovarajuće praćenje i podršku verovatno će ometati novi pristup zasnovan na kompetencijama. Ovo potonje u stvari, ne samo da pruža pedagoške veštine koje sadašnji nastavnici ne stiču na univerzitetskom nivou. Odgovarajuća podrška koja je dalje osigurana efikasnom i smislenom primenom strukturne reforme koja pomaže nastavnicima da staromodni način učenja i učenja usmerenog na nastavnike pretvore u pristup usredsređen na dete koji obuhvata koncept formativne evaluacije. U slučaju Albanije, Evropska komisija (2020a:102) izveštava da iako je započeta revizija sadržaja i strukture kurikuluma za početno osposobljavanje nastavnika u visokoškolskim ustanovama, studijski programi nisu bili usklađeni sa kurikulumom u preduniverzitetskom obrazovanju. Istovremeno, nastavnici i direktori škola prolaze obuku od najmanje tri dana godišnje u skladu sa sistemom „na zahtev“ na osnovu potreba nastavnika i ponuda akreditovanih agencija za osposobljavanje. S jedne strane, vredi napomenuti da ishodi obuke uveliko zavise od motivacije i nastojanja samih nastavnika (Club TV 2020) jer podsticaji nedostaju. S druge strane, obavljeni razgovori sa nastavnicima takođe su ukazali na strukturne probleme, jer nedostatak nastavnih materijala od strane nadležnih državnih organa ih onemogućava da propisno primene pristup zasnovan na kompetencijama.² Ista situacija je i na Kosovu i u Srbiji, gde probno uvođenje novih kurikuluma u školama nije praćeno posebnom pripremom nastavnika ili opremanjem potrebnim nastavnim materijalima i

fizičkim uslovima (European Commission 2020b:58, 84; European Commission 2020c:61, 102).

U ovom vakuumu, obrazovni sektor u tri zemlje ostaje izložen političkom uplitanju i osetljiv na koruptivne poslove (European Commission 2020a, 2020b, 2020c). Fokusirajući se na Albaniju, obrazovanje je ometeno političkim pejzažem i četvoro od petoro nastavnika sa kojima je obavljen razgovor, rekli su o pritisku neposredno prepostavljenih u školama tokom tekuće predizborne faze. S jedne strane, Albanija je učinila neke napore da se pozabavi rešavanjem politizacije odluka o imenovanju, na primer uvođenjem otvorenih konkursa za imenovanje direktora škola. S druge strane, izbor direktora škola, kao i imenovanje osoblja u ključnim obrazovnim agencijama ostaje navodno podložno političkom uticaju (OECD 2020a: 44). Uprkos tome, vrednovanje nastavnika za unapređenje i profesionalni razvoj nije efikasno. OECD procena o Srbiji i Albaniji pokazuju da dotični uvedeni mehanizmi nisu dovoljno razvijeni. U slučaju Srbije, zvanični postupak eksternog vrednovanja za napredovanje nastavnika retko se sprovodi, a kada se i sprovedi, ocenjivači pokazuju nedostatak adekvatnog vremena ili obuke za obavljanje dužnosti (Maghnouj 2020b: 157). U Albaniji se konstantna težina vrednovanja zasniva na pismenom ispitu koji ne meri na autentičan način nastavničke kompetencije (Maghnouj 2020a: 135). Iako Kosovo nije uključeno u ovaj krug OECD-ove procene zemalja, izvešteno je da ono još uvek

2 Razgovor koji je lično obavljen preko interneta sa petoro nastavnika osnovne i srednje škole iz Albanije.

nema uspostavljen funkcionalni sistem vrednovanja nastavnika.

Umesto da budu prednost za dalju modernizaciju obrazovnog sistema i unapređenje procesa nastave i učenja, škole i nastavnici u njima su ostavljeni sami u upravljanju podsticanja karijere zasnovane na zaslugama i srodnim podsticajima. Isto tako, kosovski nastavnici, kao i učenici i njihovi roditelji bili su skeptični prema obrazovnom sistemu. Na primer, dok je nekoliko nastavnika sa jugoistoka Kosova ukazalo na toksično mešanje lokalnih političara u školski sistem i direktore škola, učenici i roditelji žalili su se na svoje bezglasje i nezadovoljstvo obrazovnim programima.³ Isto tako, srpski nastavnik je potvrdio kako je određena zavisnost školskog sistema od politike bila uočljiva pre marta 2020. godine, a postala još izraženija nakon uvođenja vanrednog stanja.⁴

Izbijanje pandemije kovida-19 i neposredni prekid školske godine sredinom marta 2020. godine i suočena situacija sa lošim rezultatima ruinirali su ionako krhke obrazovne sisteme datih zemalja, rizikujući nesrazmerno negativne uticaje posebno među ranjivijim segmentima društava. U Srbiji je nedostatak profesionalizma među imenovanim stručnjacima koji nisu bili niti u stanju da primene koherentne mere bezbednosti i mrežne programe za narodne mesece⁵, niti kojima je šira javnost verovala, izložio učenike, nastavnike i školsko osoblje većem riziku od zaražavanja (UNESCO 2020).

U predviđanju potencijalnog scenarija po pitanju dugoročne perspektive (Gouëdard et. al. 2020:6), rizik svedočenja gubitka generacije kovida-19 definitivno je jasniji nego pre vanrednog stanja (UNICEF 2020). U stvari, privremeno zatvaranje škola i gubitak u nastavi mogu da imaju dalji negativan uticaj na stopu napuštanja škole i dodatno smanje pristup objektima od predškolskog nivoa do nivoa tercijarnog obrazovanja. Istovremeno, izuzetno loši životni uslovi i nepovoljno kućno okruženje mogu da utiču na nivo inovativnosti i kvalifikacije buduće generacije na tržištu rada i veoma potrebne nivoe profesionalizma i spremnosti. ●

3 Razgovor koji je lično obavljen preko interneta sa tri nastavnika sa južnog Kosova, od kojih su dvoje takođe roditelji.

4 Razgovor koji je lično obavljen preko interneta sa srpskim nastavnikom iz Severne Srbije, 25. oktobra 2020

5 Razgovor koji je lično obavljen preko interneta sa Anom Stefanović, članicom partije Sloboda i pravda u Srbiji, 20. oktobra 2020.

2

Mešovito učenje i nastavnici u „režimu rezilijentnosti“

Na Zapadnom Balkanu, nagli prelazak na školovanje na daljinu doveo je nastavnike, školsko osoblje i učenike u situaciju da improvizuju i da se brzo prilagode novim okruženjima za nastavu i učenje. Političko nereagovanje prema novoj stvarnosti ostavilo je direktore škola u nemogućnosti da preduzmu odgovarajuće protivmere u pokušaju da se pridržavaju bezbednosnih protokola i garantuju obrazovanje.

Između marta i juna 2020. godine, nastavnici su generalno spontano i kreativno reagovali na novu normalnost. Međutim, odmah se činilo da je školovanje kod kuće povećalo obim posla i primoralo nastavnike da sustignu nova nastavna okruženja, zadatke i odgovornosti. U pokušaju da osiguraju formativne i sumativne evaluacije, učenicima i njihovim roditeljima redovno su pružane informacije i povratne informacije.

„Iznenada, u roku od 24 sata, morala sam da postanem digitalna učiteljica dvadesetoro prvaka“, rekla je učiteljica iz Albanije. „Morala sam da delim materijale od vrata do vrata onim učenicima koji nisu imali internet vezu i digitalne alate“, dodala je njena koleginica iz Srbije.

Neočekivani prelazak na izvođenje nastave na daljinu nije bio niti zamisliv, niti spremан за primenu u nediferenciranom modalitetu. Sveukupno, nastavnici su učenike angažovali u različitim aktivnostima na daljinu i kada je bilo moguće i potrebno delili su materijal od vrata do vrata kako bi sprečili gubitke u naučenom i sprečili učenike u

porodicama izložene riziku da napuste školu. Ove potonje aktivnosti na osnovu dobrovoljnosti nastavnika su se verovatnije više dešavale u ruralnim područjima i u zajednicama izložene riziku, nego u urbanim sredinama.

„Iznenada, u roku od 24 sata, morala sam da postanem digitalna učiteljica dvadesetoro prvaka“, rekla je učiteljica iz Albanije. „Morala sam da delim materijale od vrata do vrata onim učenicima koji nisu imali internet vezu i digitalne alate“, dodala je njena koleginica iz Srbije.

Da bi dopunili održavanje nastave putem interneta, nacionalni javni servisi emitovali su obrazovne programe u pokušaju da doprnu do učenika koji nemaju pristup digital-

Roditeljstvo u vreme pandemije

Mnogi roditelji se trenutno muče po pitanju školskih bezbednosnih mera i učenja na daljinu. Na primer, u ruralnom Kosovu, kada porodice uspeju da se pridržavaju bezbednosnih mera odnosno da svakodnevno obezbede maske i dezinfekciona sredstva za svakog učenika, takav napor vidno zaostaje i besmislen je zbog loše održavane infrastrukture javnih škola i njihovog okruženja. Iako su socijalno distanciranje i fluktuacija učenika u školi gotovo nemogući*, učenje na daljinu predstavlja visoku cenu za porodicu, gde bar jedan od dva roditelja mora da brine o svom detetu ili svojoj deci. Pored toga, pružanje skupih digitalnih uređaja koji omogućavaju učenicima da nastavu pohađaju od kuće je još jedan izazov sa kojim mnoge porodice nisu u stanju da se nose. Situacija je postala još složenija za one nastavnike koji su istovremeno i roditelji dvoje ili više učenika, a kojima nedostaje potrebna infrastruktura da istovremeno zadovolje potrebe svih**.

* Razgovor obavljen sa tri nastavnika iz južnog ruralnog područja na Kosovu, 10. oktobra 2020.

** Razgovor obavljen sa nastavnikom iz ruralnog područja u Albaniji, 31. oktobra 2020.

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE?

nim uređajima (npr. računarima, tabletima ili pametnim telefonima) i u skladu s tim popune praznine u nacionalnom školskom sistemu. Uprkos tome, emitovane lekcije mogle su samo delimično da ograniče gubitke u učenju. Ovo je bilo posebno osetljivo pitanje za osnovce. Interakcija sa nastavnicima je potpuno izostala, a učenici su gotovo nemoguće mogli sami da se posvete izgradnjи znanja tokom procesa učenja na daljinu.

Nakon osećanja entuzijazma tokom letnjeg perioda, ponovno otvaranje škola u septembru dovelo je u pitanje preduniverzitsko obrazovanje. Iskustvo prvog šoka u proleće 2020. godine, nije poslužilo regionu i šire kao naučena lekcija. Umesto da napravi prostora za zajedničko tlo i da istakne kako da se spreči drugi šok, nova akademska godina zatekla je gotovo sve vlade regiona u žurbi. Dok je albanski ministar obrazovanja i sporta podneo ostavku prvog dana povratka učenika u školu, u Srbiji još uvek nije bila formirana nova vlada nakon parlamentarnih izbora održanih u junu.

U međuvremenu, Kosovo je već promenilo vladajuću koaliciju usred izbjivanja pandemije i leto je poslužilo novoj vladи da se integrise po pitanju svog mandata.

Ovaj visok nivo političke neizvesnosti stvorio je parapet oko institucionalnog scenarija, negativno prodirući u nacionalne školske sisteme i utičući na njih iznutra. Tokom letnjeg perioda, i nastavnici i školsko osoblje nisu prošli dodatnu obuku za bolju navigaciju između tradicionalnih i potencijalno

udaljenih odeljenja, ili bilo kako odjednom. Školski direktori u septembru nisu jednostavno uspeli da primene bilo koji operativni protokol zbog nepostojanja osnovnih alata i opreme o zdravstvenoj zaštiti o kojima se tokom leta nije propisno razgovaralo. U stvari, prvi udarni talas, koji je mogao da pruži dovoljno vremena institucijama i vlastima da se koordinišu za razvijanje koherentnih mera bezbednosti i njihovo uvođenje kroz akcione planove pokazalo se kao izgubljena prilika. Bez ikakve sumnje, postojala je potreba za udruživanjem sa raznim partnerima i donatorima kako bi se pokrile lokalne potrebe za prenosnim uređajima i obezbedio pristup pokrivenosti internetom za najugroženije segmente društva. Usred neizvesnosti u vezi sa zdravstvenim protokolima koje će škole usvojiti i nepostojanja efektivne operativne infrastrukture za uvođenje normi u praksi, rezilijentnost obrazovnog sistema ostala je na plećima nastavnika. Roditelji su se takođe osećali napušteno i nedostajalo im je ne samo znanje o tome kako da pomognu deci, već i zvanične informacije o potrebi da finansijski doprinesu po pitanju dezinfekcionih sredstava za ruke i maski za svoju decu koja pohađaju školu. Povratak u školu ponovo je izložio zajednicu mnogim slabostima i nejednakostima.

U svetu mogućnosti još jednog ponovnog zatvaranja škola, zatvaranje škola za veliku većinu nastavnika i roditelja nikada nije predstavljalo rešenje u kojoj sve strane dobijaju.⁶ Uprkos činjenici da škole potencijalno mogu da imaju mali efekat na šire prenošenje virusa i izazivanje izbijanje

⁶ Razgovor obavljen lično preko interneta sa Dukadićnjem Pupovcijem, direktorom Kosovskog obrazovnog centra Prištini, 2. decembra 2020.

zarazet⁷, nastavnici su generalno skeptični prema bilo kojoj odluci o zatvaranju škole. Iako su se borili da ograniče obrazovne gubitke, preferirani scenario koji je u većini slučajeva usvojen u tri zemlje bio je da škole ostanu otvorene i da se na svaki način nastava odvija. Međutim, dok nastavnici teže da veština u nastavi na daljinu zamene samoefikasnošću i blagostanjem

(Gouëdard et. al. 2020: 35), učenici se bore da uhvate korak sa drugačijom konstrukcijom znanja i sticanjem znanja.

U Srbiji, razredne aktivnosti predstavljaju izazov za većinu učenika zbog obaveznog nošenja maski i socijalnog distanciranja. Oni učenici koji su prinuđeni da pohađaju nastavu na daljinu zbog povećanja stope

⁷ Za više informacija, posetite veb-stranicu Svetske zdravstvene organizacije: <https://www.who.int/news-room/detail/coronavirus-disease-covid-19-schools>

Manjine i jednojezičnost

Učenje na daljinu ima dalji uticaj na nevećinske zajednice. S obzirom na to da ih u velikoj meri karakteriše trend jednojezičnosti u školi i nepovoljno okruženje kod kuće, učenici iz manjinskih grupa uglavnom su isključeni iz gledanja snimljenih časova i obrazovnih TV programa na nacionalnim jezicima. Zajednice kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana već su izložene postojećim strukturnim izazovima na društvenom nivou*, a već postojeća roditeljska nezainteresovanost za obrazovanje izgleda jača, dok su kosovski Srbi pogodjeni strukturnim izazovima. Naročito za one koji žive na takozvanom jugu od reke Ibar, obrazovanje preko interneta je glavna zabrinutost**. Isto tako, nedostatak angažmana i oskudni digitalni alati trenutno sprečavaju zajednice Roma, Aškalija i Egipćana da školu pohađaju od kuće (Roma Veritas Kosovo 2020). Ovo nesumnjivo dodaje teret (Simić 2020) na izuzetno tešku situaciju koja nije bila drugačija u periodu pre izbijanja pandemije ***. U najjužnijoj srpskoj Preševskoj dolini, albanski ministar obrazovanja uspeo je uspešno da isporuči udžbenike pre nego što je škola ponovo otvorena u područjima sa većinskim albanskim stanovništvom (Danas 2020). Međutim, niz logističkih problema, poput loše održavanih školskih objekata i nedostatak otvorenih prostora, niti dozvoljava, niti pomaže osobljlu, kao i nastavnicima i učenicima da se pridržavaju mera bezbednosti i aktivnosti na otvorenom.

* Razgovor obavljen lično preko interneta sa Gazijem Salijevićem, Evropski centar za manjinska prava (ECMI) na Kosovu, 11. decembra 2020.

** Razgovor obavljen lično preko interneta sa tri srpska nastavnika iz Južnog Kosova, 10. oktobra 2020.

*** Razgovor sa Dukađinijem Pupovcijem.

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE?

zaraze ili su uglavnom nespremni da to rade na propisan način ili su isključeni iz okruženja za učenje jer se nastava ne prenosi uživo. Iako su nastavnici spremni da organizuju dodatne konsultacije i za učenike i za roditelje, ekonomski uskraćene porodične sredine i nedostatak tehnološke opreme pogađaju mnoge. Ovaj scenario paralelan je sa situacijom u Albaniji i na Kosovu. U obe zemlje u stvari, porodično okruženje u nepovoljnom položaju i nizak nivo digitalne pismenosti najverovatnije produbljuju letnje gubitke⁸ i pogoršavaju veštine učenika da propisno uče i stiču znanja. Povrh svega, učenici su prilično otvoreni da se žale na nepripremljenost zvaničnih vlasti. Verovatnije su svesniji od prethodnih generacija da su institucije učinile vrlo malo da obezbeđe tekuću akademsku godinu.⁹ U vreme pandemije, kosovske i srpske škole su suočene sa velikim izazovom da usvoje odgovarajuću platformu za komunikaciju sa učenicima,¹⁰ i tako rešavaju dugoročne efekte kako na pohađanje škole, tako i na postignuća. Posebno među marginalizovanim zajednicama, obrazovanje je predstavljalo jedini most za normalizaciju socijalnih odnosa sa celim društvom.¹¹ Na primer, na Kosovu su učenici iz zajednica kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana imali korist od otvaranja ovih preduniverzitetskih centara za učenje koji su ispunili integraciju i prekvalifikovali buduće generacije

marginalizovanih zajednica. Pre izbijanja pandemije, stopa napuštanja škole jedva da se smanjila. Trenutno veliki broj takvih obrazovnih centara je pod rizikom da bude zatvoren što utiče na veći deo učenika i više smanjuje stepen završavanja škola izvan etničkih linija (European Commission 2020b:84).

Mnogi učenici, posebno oni iz ruralnih područja i nevećinskih zajednica i dalje su kritični i skeptični prema današnjem obrazovnom kurikulumu. Žaleći se na nedostatak tehničkih i stručnih obrazovnih programa za ona zanimanja koja se traže, smatrali su da bi pandemijske okolnosti promenile takav obrazac. Učenici na Kosovu primećuju da im nova okruženja za nastavu i učenje ne pomažu da se pripreme za postpandemijski period.¹² Isto tako, u Srbiji takvo nezadovoljstvo duboko pogoršava stavove građana prema vrednosti obrazovanja. ●

8 Ibidem.

9 Takođe je potvrđeno preko razgovora obavljenog lično preko interneta sa Dukadićnjem Pupovcijem (2. decembra 2020) i sa Kalebom Vaom, službenikom u NVO Aktiv u Mitrovici (Kosovo) (13. oktobra 2020).

10 U slučaju Kosova, Pupovci je istakao da škole nisu uspele da primene Google obrazovni alat tokom leta uprkos lakoj i brzoj proceduri. U slučaju Srbije, izvešteno je na: [https://www.coe.int/en/web/education/responses-from-schools-in-serbia#7B%2264727351%22:\[0\],%2264727380%22:\[0\]7D](https://www.coe.int/en/web/education/responses-from-schools-in-serbia#7B%2264727351%22:[0],%2264727380%22:[0]7D)

11 Razgovor obavljen lično preko interneta sa Dritanom Neljajom, Fondacija za otvoreno društvo Albanija, 6. decembra 2020.

12 Razgovori obavljeni lično preko interneta sa tri nastavnika sa južnog Kosova.

3

Na ivici tehnologije

Nedostatak digitalnih uređaja sa kojima se suočilo tokom prvog šoka pandemije poremetio je proces učenja. Međunarodni partneri, privatne kompanije i drugi nedržavni akteri dali su relevantan dobrovoljni doprinos pružajući digitalne uređaje školama ili odabranim porodicama u Albaniji, na Kosovu i u Srbiji. Statističkih podataka na nacionalnom nivou još uvek nema, a povraćaj takvog „tehnološkog ulaganja“ tek treba da se proceni. Ipak, tako istaknuta tehnologija koja pojačava i olakšava školovanje na mreži tokom zaključavanja možda neće rešiti sve prethodno pomenute nedostatke. U stvari, dok u Albaniji dostupni podaci pokazuju da je

početkom decembra vlada podelila skoro 6000 tablet uređaja i pametnih telefona od izbjivanja pandemije, što sigurno ne zadovoljava lokalne potrebe na terenu, deo ciljanih škola potvrđuje da nije dobio takvu podršku, čime dovodi u pitanje zvanične izjave državnih institucija (Nikoll 2020). U Srbiji, strane investicije ne pomažu zemlji da dalje sproveđe reforme u obrazovanju zajedno sa digitalizacijom (Đorđević 2020). Evropska investiciona banka ozvaničila je 65 miliona evra vredan investicioni plan za digitalizaciju osnovnih i srednjih škola u Srbiji (Ralev 2020). Ipak, rezultati se još ne vide na terenu. U isto vreme, do sada je teško mapirati

Ambiciozni projekat digitalizacije

Albanska vlada pokrenula je 2015. godine trogodišnji pilot projekat digitalizacije 120 odeljenja smeštenih u 60 javnih srednjih škola, sa ciljem da 'radikalno transformiše' sistem preduniverzitet-skog obrazovanja. Tokom te godine kupljeno je 5800 tablet uređaja, a uloženi iznos iz državnog budžeta iznosio je 3,5 miliona dolara. Projektom su predviđene i specifične obuke za nastavnike i virtuelni časovi za učenike. Iako zamišljeni kao inovativni i ambiciozni obrazovni alati tokom pandemije, digitalni časovi i srodna infrastruktura nisu uvedeni. Nakon medijskog pritiska, Ministarstvo prosvete i sporta nije obelodanilo da su tablet uređaji vlasništvo škola i da se ne mogu davati na korišćenje učenicima, a njihov sistem punjenja stalno je smešten u školskim zgradama*.

*Porta Vendore, 13. jul 2020.

sve donatore i ući u trag količini digitalnih uređaja distribuiranih tokom prvih devet meseci koegzistencije sa virusom kovi-19. Štaviše, gotovo je nemoguće pratiti efikasnu upotrebu modaliteta učenja na daljinu od strane učenika/studenata tokom istog perioda.

Septembarski pokušaji usaglašavanja školskih kalendara skraćivanjem školskih časova, podelom razreda u znatno manje grupe i njihovim naizmeničnim rasporedom prema ad hoc rasporedima definitivno su značajni. Međutim, nizak nivo digitalizacije još jednom pokazuje koliko su centralne vlade malo učinile pre izbijanja pandemije. Iako su platforme za učenje preko interneta mogle da budu prilika za brzo preispitivanje i ponovno pokretanje čitavog sektora preduniverzitetskog obrazovanja tokom leta 2020.

godine, digitalizacija je danas postala „pitanje unutar pitanja“ i glavni prioritet za Zapadni Balkan.¹³ U ovoj fazi, reforma obrazovanja i nadogradnja njegovih staromodnih sistema školovanja daleko su od sugestija EU. Uzimajući u obzir gore pomenutu političku nesposobnost da pravilno odgovori na visok nivo nerazvijenosti u obrazovnom sektoru, sva tri različita slučaja kojima se ovaj rad bavi potvrđuju takav obrazac.

Srbija je bila zemlja koja nije mogla da se odluči za koherentan model nastave za školsku godinu, potcenjujući time cenu koju je kovid-19 već imao za celo društvo u periodu između marta i juna 2020.¹⁴ Samo gore pomenuti visok nivo rezilijentnosti nastavnika je način na koji može da se razume kako društvene mreže stvaraju prostor za nova okruženja za nastavu i učenje.

13 Razgovor obavljen lično preko interneta sa Dukadinijem Pupovcijem

14 Razgovor obavljen lično preko interneta sa Anom Stefanović.

Ruralna/urbana podela u tri zemlje

U ruralnim područjima sa visokim siromaštvom, manje je verovatno da će škole svim učenicima da ponude mogućnosti i sadržaje na internetu. Generalno, školovanje na daljinu i slaba upotreba digitalnih uređaja, ne samo da produbljuje već postojeće probleme, već i pogoršava razlike u obrazovnim sistemima. Unutar ruralnih područja u Srbiji, manji broj učenika i školskog osoblja mogao bi da ima koristi od ponovnog otvaranja škola i aktivnosti u nastavi od septembra 2020. Međutim, visok nivo neprofesionalnosti i nedostatak koordinacije pokreću kontraefekat: prekid veze sa internetom i dalje predstavlja glavnu zabrinutost u ovim marginalizovanim i perifernim područjima, gde je nastava na daljinu bila teža nego u scenariju pre pandemije *. U istom smislu, u Albaniji se mnoge škole u ruralnim planinskim oblastima trude da zadovolje osnovne infrastrukturne potrebe. I na Kosovu, Evropska komisija navodi da je nizak stepen obrazovanja u određenoj meri povezan sa malim uključivanjem dece u predškolsko obrazovanje zbog urbano-ruralne infrastrukture (Gjokutaj 2013). U slučaju Albanije, Evropska komisija ističe da su preduniverzitetske mogućnosti posebno neadekvatne u ruralnim i izolovanim područjima. Školske prostorije su često u lošim uslovima, gde je teško privući kvalifikovane nastavnike (European Commission 2020:120).

Postajući centralno najvažnije sredstvo dvosmerne komunikacije između nastavnika i učenika, i obrnuto, društveni mediji de facto popunjavaju vakuum u praktičnoj politici na dva načina. Prvo, nastavnici su uspeli da lako i efikasno dopru tamo gde škole ne pružaju platforme preko interneta. Ovo se pre svega odnosi na mnoge primere iz ruralnih ili marginalizovanih područja i zajednica. Drugo, nastavnici međusobno sarađuju putem platformi društvenih medija deleći

dobre nastavne prakse i brzo ažurirajući svoje načine stvaranja obrazovnog okruženja.¹⁵

U međuvremenu, na severu Kosova, javne škole koje podržava Beograd ostale su bez jasnih protokola za praćenje i uspostavljanje hitnih programa.¹⁶ U ostatku zemlje, školsko osoblje ostalo je vrlo nepripremljeno da izbegne ili bar umanji rizike od zaraze brzom reorganizacijom vremena za podučavanje na daljinu.¹⁷

15 Razgovor obavljen lično preko interneta sa Dukađinijem Pupovcijem.

16 Razgovor obavljen lično preko interneta sa Kalebom Vaom.

17 Razgovori obavljeni lično preko interneta sa tri nastavnika iz južne ruralne oblasti na Kosovu, 10.oktobra 2020.

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE?

Situacija u Albaniji bila je prilično neizvesna do kraja leta, ali nekoliko sedmica pre početka nove akademske godine, ministarstvo je izdalo pisane protokole. Obavljeni razgovori sa nastavnicima iz različitih delova zemlje ukazali su na poteškoće da se u praksi realizuju formalni postupci opisani u zvaničnim dokumentima. Količina dokumentacije je ocenjena kao nepotrebna i sa nemerljivim pokazateljima. Zbog nedostatka osoblja i instrumenata (poput toplomera) vreme posvećeno merenju temperature učenika išlo je na uštrb vremena za nastavu. Neki nastavnici su naveli da se suočavaju sa nekoliko izazova sa nastavnim planom koji je ministarstvo poslalo pre tekuće akademske godine.

Plan je trebalo da pomogne nastavnicima da prevaziđu poteškoće pandemije pošto za isti predmet postoje alternativni udžbenici, što onemogućava sprovođenje plana u praktičnom smislu. Iako su nastavnici u principu prepoznali dobru volju, ipak se situacija nije promenila na nivou škole i to se odrazilo na više ranjive učenike/studente.

Sve u svemu, pandemija je do sada doprinela produbljivanju digitalne podele u svakoj od ovih zemalja duž ruralno-urbane veze. Štaviše, samo prisustvo tehnoloških uređaja ne može podrazumevano da obezbedi očekivani učinak u pogledu nastave i ishoda učenja. Pored toga, produbljivanje jaza između privilegovanih učenika i učenika u nepovoljnem položaju proizilazi neposredno iz značajnih negativnih uticaja pandemije. U stvari, ionako slabi sistemi socijalne zaštite u pogledu povećanog siromaštva, isključenosti, neizvesnosti i ranjivosti (Matkovic and Stubbs 2020:5) označili su prekretnicu u ulozi javnih škola kao mesnih zajednica i jednakosti. ●

4

Ka zajedničkoj viziji obrazovanja

I dalje je teško predvideti dalji tok pandemije u narednim mesecima, a privremeno zatvaranje škola i dalje je verovatno održiva opcija u svetlu ograničenja širenja virusa. Empirijska analiza u tri zemlje pokazala je da se obrazovni sektor suočava sa zajedničkim izazovima i da postoji potreba za usklađenim akcijama na regionalnom nivou. Stoga ovaj rad iznosi predlog praktične politike za ponovno koncipiranje i duboku reformu politike obrazovanja kako bi se izbegla fragmentacija u intervencijama u periodu nakon kovida-19, kao i da bi se doprinelo međusobnom održavanju inicijativa, kao i pritisku među

odnosnim vladama. Karakterističan proces kroz koji je obrazovanje prošlo tokom prve godine pandemije zahteva usklađene akcije i međusobnu odgovornost. Stečeno iskustvo sa pandemijom kovida-19 treba sagledavati u perspektivi orijentisanoj ka budućnosti, služeći kao test i iskustvo učenja za vlade, kako bi se ojačali njihovi kapaciteti u rešavanju velikih poremećaja, zajedno sa razmišljanjem o alternativnim načinima kako bi obrazovna politika bila rezilijentnija u budućnosti.

Na Zapadnom Balkanu, intervencije u obrazovnom sektoru zahtevaju hitnu

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE?

pažnju i ulaganja, kao i ozbiljnu dugoročnu posvećenost svih vlada. Potrebno je razviti održive i sveobuhvatne mehanizme kako bi se omogućile usklađene akcije u vezi sa poboljšanjem obrazovne infrastrukture, jačanjem sposobnosti nastavnika i smanjenjem tehnoloških barijera, uključujući pristup dovoljnog opsegu protoka. Korpus ulaganja trebalo bi da bude deo šire strategije regionalnog razvoja kao suštinska praktična politika koja omogućava povoljni ekonomski rast zemalja i regiona kao celine. Takva poboljšanja u obrazovanju sigurno bi doprinela efektu prelivanja u ekonomskom smislu i mogla bi da posluže kao instrument za razvoj regionalnih lanača vrednosti jačajući konkurentnu poziciju šest zemalja na evropskom tržištu. Dok je u fazi pre kovida-19, Berlinski proces uključivao stručno obrazovanje u političku agendu regiona, u fazi nakon kovida-19, obrazovanje bi trebalo posmatrati u višedimenzionalnoj perspektivi i kao faktor koji doprinosi ekonomskom rastu regiona.

U pogledu sadašnjih neizvesnosti i strukturnih ranjivosti u kojima obrazovanje ponire, teško je kvantifikovati stepen gubitka naučenog sa kojim se suočavaju preduniverzitetski učenici, ali procene pokazuju da negativni efekti mogu da „izbrišu decenije napretka“ (United Nations 2020:2), što dovodi do značajnog ekonomskog uticaja na zemlje regiona. Neke delimične procene pokazuju da u slučaju Kosova rezultati ostvareni iz čitanja preduniverzitetskih učenika mogli bi da se vrati na PISA nivo pre 2015. godine, dok bi za Albaniju pad mogao dostići i nivo iz 2012. godine (World bank 2020a: 6-8). Pandemija je primetno pogodila ionako krhke ekonome Albanije, Kosova i Srbije. Predviđena godišnja procentualna promena BDP-a za Albaniju za 2020. godinu iznosi -6,8%, dok za Srbiju -1,8% (European Commission 2020d: 143, 149). Dok se u slučaju Kosova smanjenje BDP-a procenjuje na -8,8% (World bank 2020b). U narednim godinama njegovi efekti će doprineti rastu fiskalnog pritiska i ograničenom prostoru za investicije u ključnim oblastima praktične politike. U realnom smislu, još je verovatnije suočiti se sa ograničenjem nivoa javne potrošnje za obrazovanje, što još više povećava razliku između regiona i država članica EU.

Međutim, ogromni napor i energija utrošeni tokom 2020. godine da bi škole ostale otvorene i da bi se što više smanjio gubitak naučenog pokazuju da još uvek postoji izgled za poboljšanje obrazovnih sistema u regionu. Uprkos poteškoćama, pandemija je podstakla učešće različitih aktera oko obrazovnih institucija, a nastavnici su se pretvorili u činioce promena zajedno sa donacijama nedržavnih aktera kako bi se smanjio nivo nejednakosti između marginalizovanih grupa i ostanog stanovništva. Uzimajući u obzir ovo zajedničko iskustvo, važno je pokrenuti usklađene akcije na nacionalnom i regionalnom nivou kako bi se oblikovala zajednička vizija obrazovne politike za fazu posle pandemije. S obzirom na to da je obrazovanje javno dobro, njegovo ponovno koncipiranje i izrada regionalne strategije treba da se odvijaju u prisustvu šireg učešća zainteresovanih strana, odnosno nacionalnih i regionalnih institucija, obra-

zvnog osoblja, nevladinih aktera i privatnih tela. Glavne ulazne tačke za takvo ponovno koncipiranje sistema mehanički su proizašle iz pandemijskih iskustava gotovo svih zemalja regiona, stoga bi zajednički napor trebalo prvo da ciljaju na gubitke u naučenom, pedagoške, nastavnicike i digitalne kompetencije i veštine nastavnika i tekuća ulaganja u tehnologiju i poboljšanje pristupa internetu. Iako se deo ovih ulaznih tačaka preklapa i sa Digitalnom agendom za Zapadni Balkan koja je već prisutna u regionu, u središte novih intervencija treba staviti fokus na ljudske kapacitete. ●

Zaključak i preporuke

Sve u svemu, pandemija kovida-19 nije delovala samo kao veliki akcelerator za postojeće strukturne izazove na terenu, u obrazovanju i šire, već je centralnim i lokalnim vlastima pokazala presudnu fazu za preispitivanje budućnosti regiona. U okviru ovoga, ako su mehanizmi kontrole i praćenja do sada dovodili do zatvaranja škola i obrazovnih centara radi poravnanja krive, trenutno postoji potreba za preispitivanjem okruženja i nastave, i učenja, i organizacije u potrazi za normalnošću nakon pandemije na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou.

REGIONALNI SAVET ZA SARADNJU POTPOMOGNUT OD STRANE EVROPSKE KOMISIJE:

- uključiti praktičnu politiku obrazovanja u širi regionalni prioritetni program, u svetu ekonomskog prosperiteta zemalja i izgleda za članstvo u EU;
- uspostaviti kombinovane platforme za konsultacije državnih i nedržavnih aktera za izradu inkluzivne strategije i mape puta za preduniverzitsko obrazovanje, nadovezujući se na stečena iskustva iz pandemije;
- ojačati saradnju i sistemske intervencije sa drugim regionalnim organizacijama koje su aktivne na polju preduniverzitskog obrazovanja, kao što je Regionalna kancelarija za saradnju mladih, itd.;
- preduzimati inicijative kako bi se doprinelo promeni načina razmišljanja donosilaca praktičnih politika i odluka o obrazovanju kao osnovnom ljudskom pravu i javnom dobru;
- podsticati organizaciju zajedničkih aktivnosti za nastavnike iz regiona;
- organizovati godišnje izveštaje o preduniverzitskom obrazovanju na Zapadnom Balkanu.

VLADAMA:

- ojačati ulogu obrazovnih institucija i povećati nivo njihove autonomije na lokalnom nivou;
- uvesti inovativne nastavne metode, gde tehnologija služi kao instrument podrške i nastavnicima i učenicima;
- promovisanje ad hoc obrazovnih praktičnih politika za zajednice i porodice izložene riziku kako bi se suprotstavilo jazu u pravičnosti između ruralne/urbane podele;
- preispitati okruženja za odvijanje nastave i učenja doslednom zamenom časa u nastavi stručnim obukama i drugim obrazovnim aktivnostima na otvorenom;
- mapiranje IKT kapaciteta na nacionalnom nivou, identifikovanje efikasnih potreba i rad na njihovom srednjoročnom rešavanju;
- izrada koherentnih odgovora na strukturne izazove na lokalnom nivou, smanjenje fragmentacije duž nacionalne/regionalne podele i poboljšanje koordinacije;
- poboljšati mehanizme konsultacija u vezi sa obrazovanjem sa nedržavnim akterima;
- uzeti u obzir iskustvo kovida-19 da bi se strukturirano i koordinisano investiralo u obrazovnu tehnologiju;
- postaviti izgradnju kapaciteta nastavnika na čelo intervencija ponovnog koncipiranja obrazovanja kako bi se ojačale njihove nastavne i IKT veštine za potrebe učenja učenika;
- povećati regionalnu saradnju radi pokretanja usklađenih akcija u vezi sa obrazovanjem i razmene najboljih praksi na terenu.

MEĐUNARODNIM DONATORIMA I NEDRŽAVnim AKTERIMA:

- identifikovati dobre prakse i podržati dokazima procese kreiranja praktične politike obrazovanja na nacionalnom nivou;
- pružanje pomoći u aktivnostima izgradnje kapaciteta nastavnicima i školskom oseblju, posebno u ruralnim oblastima;
- uključiti se u aktivnosti sa studentima u svrhe praktičnog učenja;
- izgradnja koalicionih partnerstava radi unapređenja interaktivnih metoda nastave i učenja;
- podsticati javne rasprave o obrazovanju i zalagati se za visokokvalitetno javno obrazovanje.

ZAHVALNOST

Autori se posebno zahvaljuju svim ispitanicima iz Albanije, Kosova i Srbije koji su dobrovoljno odlučili da učestvuju u razgovorima na daljinu deleći svoja lična i svakodnevna iskustva. Autori su takođe izuzetno zahvaljuju Ani Stefanović, Dukađiniju Popovciju, Dritanu Neljaju, Kalebu Vau i Gaziju Salijeviću.

SPISAK OBAVLJENIH RAZGOVORA

Razgovor obavljen lično preko interneta sa tri nastavnika sa juga Kosova, 10. oktobra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa srpskim nastavnikom iz Severne Srbije, 25. oktobra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa Anom Stefanović, bivšom vaspitačicom, narodnin poslanikom iz Srbije, 20. oktobra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa Dukađinijem Pupovcijem, direktorom Kosovskog obrazovnog centra u Prištini, 2. decembra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa Dritanom Neljajem, Fondacija za otvoreno društvo za Albaniju, 6. decembra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa Kalebom Vaom, službenikom NVO Aktiv u Mitrovici (Kosovo), 13. oktobra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa Gazijem Salijevićem, Evropski centar za manjinska pitanja (ECMI) na Kosovu, 11. decembra 2020.

Razgovor obavljen lično preko interneta sa petoro nastavnika iz Albanije, 30. oktobra - 2. novembra 2020.

LITERATURA

Aliu, Luljeta. (2019). "Analysis of Kosovo's Education System." Friedrich Ebert Stiftung, Pristina. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/15185-20190220.pdf>

BiEPAG (2020). "The Western Balkans in times of the global pandemic." April 2020. <https://biepag.eu/wp-content/uploads/2020/04/BiEPAG-Policy-Brief-The-Western-Balkans-in-Times-of-the-Global-Pandemic.pdf>

Club TV. (2020). "Sfidat e arsimit gjate pandemise, Interviste me Vilson Shehun." 20. oktobar 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=vpSqObTnIY0&app=desktop>

Council of the European Union. (2020a) Commission Staff Working Document Economic Reform Programme of Kosovo* (2020-2022). Commission Assessment, Cover Note, ECOFIN 245, UEM 97, COWEB 46, 7471/20, Brussels, 23. april 2020 (OR. en).

Council of the European Union. (2020b). Commission Staff Working Document Economic Reform Programme of Albania (2020-2022). Commission Assessment, Cover Note, ECOFIN 242, UEM 94, COWEB 43, 7468/20, Brussels, 23.april 2020 (OR.en).

Danas. 2020. "PKS: Rade kafane, a škole ne rade." 16. septembar 2020. <https://www.danas.rs/drustvo/pks-rade-kafane-a-skole-ne-rade/>

Dawson, Annabelle and Mary Mellor. (2020). "The Cost of Care: Rethinking Value in Times of Crisis." Green European Journal, Winter 2020: 20, 26-32.

Đorđević, Nikola. 2020. "Why Serbia must grow, innovate, and digitise." Emerging Europe, March 10, 2020. <https://emerging-europe.com/business/why-serbia-must-grow-innovate-and-digitise/>

European Commission. (2020a). Albania 2020 Report, SWD(2020) 354 final, Brussels, 6. oktobar 2020. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/albania_report_2020.pdf

European Commission. (2020b). Kosovo 2020 Report, SWD(2020) 356 final, Brussels, 6. oktobar, može da se pristupi naa: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

European Commission. (2020c). Serbia 2020 Report, SWD(2020) 352 final, Brussels, 6. oktobar 2020. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia_report_2020.pdf

European Commission. (2020d). European Economic Forecast Autumn 2020. European Economic Institutional Papers, no. 136, November 2020, Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip136_en_2.pdf

Gouëdard, Pierre, Beatriz, Pont, and Romane, Viennet. (2020). "Education responses to COVID-19: Implementing a way forward." OECD Education Working Papers, br. 224, Paris: OECD Publishing.

Halili, Eduart. (2020). "Albania, Kosovo hold 1st place in the Balkans for unprepared teachers." Albanian Daily News, 8. decembar 2020. <https://albaniandailynews.com/news/albania-kosovo-hold-1st-place-in-balkans-for-unprepared-teachers>

Lokot, Michelle, and Yeva, Avakyan. (2020). "Intersectionality as a lens to the COVID-19 pandemic: implications for sexual and reproductive health in development and humanitarian contexts." Sexual and Reproductive Health Matters, 28:1, DOI: 10.1080/26410397.2020.1764748

Maghnouj, S. et al. (2020a). OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Albania, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d267dc93-en>.

Maghnouj, S. et al. (2020b). OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Serbia, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/225350d9-en>.

Matković, Gordana, and Paul, Stubbs. (2020). "Social Protection in the Western Balkans. Responding to the Covid-19 Crisis." Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo.

Nikolli, Edit. (2020). "Tabletat falas nuk kane mberritur ne shume bashki, aty ku jane dorezuar s'ka internet." Faktoje.al, 3. decembar 2020. <https://faktoje.al/tabletat-falas-nuk-kane-mberritur-ne-shume-bashki-aty-ku-jane-dorezuar-ska-internet/>

OECD. (2019). PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>.

Ralev, Radomir. (2020). "EIB to invest 65 mln euro in digitalisation of Serbian schools." SEE News, 15. decembar 2020. <https://seenews.com/news/eib-to-invest-65-mln-euro-in-digitalisation-of-serbian-schools-721940>

Roma Veritas Kosovo (2020) Covid-19 Pandemic, Roma, Askhalia and Egyptian Situation Report for Kosovo, april 2020. <https://www.facebook.com/664694816926054/photos/>

REFORMISANJE ILI PONOVNO KONCIPIRANJE OBRAZOVANJA NA
ZAPADNOM BALKANU POSLE PANDEMIJE?

covid-19-pandemic-roma-ashkalia-and-egyptian-situational-report-for-kosovothe-va/3121722621223249/

Simic, Jelena. (2020). "COVID-19 Exacerbates Ethnic Serb Limbo in Kosovo." Balkan Insight, 10. oktobar 2020. <https://balkaninsight.com/2020/09/30/covid-19-exacerbates-ethnic-serb-limbo-in-kosovo/>

UNESCO (2020). "COVID-19 is a serious threat to aid to education recovery." Policy Paper, br. 41, jul 2020. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/373844eng.pdf>

UNICEF (2020). "Averting a lost COVID generation. A six-point plan to respond, recover and reimagine a post-pandemic world for every child." 20. novembar 2020. <https://www.unicef.org/reports/averting-lost-generation-covid19-world-childrens-day-2020-brief>

United Nations. (2020). "Education during COVID-19 and beyond." Policy brief, avgust. https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf

Western Balkans Summit Poznań. (2019). Chair's conclusions, 5. jul 2019. https://berlin-process.info/wp-content/uploads/2019/07/chairs_conclusions.pdf

Williams, C. Colin. (2020). "Covid-19 and undeclared Work in the Western Balkans: Impacts, Challenges and Policy Responses." Regional Cooperation Council, Sarajevo.

World Bank. (2020a). The economic and social impact of COVID-19. Western Balkans Regular Economic Report, br. 17, proleće 2020. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33670/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Education.pdf?sequence=10&isAllowed=>

World Bank. (2020b). Kosovo, <http://pubdocs.worldbank.org/en/99370149201106034/mpo-ksv.pdf>

— Gentiola Madhi

Gentiola Madhi je istraživač i analitičar politika i živi u Italiji. Od 2018. redovno daje doprinos u Osservatorio Balcani & Caucaso Transeuropa. Gentiola je ranije radila kao projektni menadžer Ministarstva spoljnih poslova Albanije i nacionalni programski službenik Helvetas Swiss Intercooperation u Tirani. Ona je alumni „Kosovo Research and Analysis Fellowship“ (kohorta iz 2019) i članica Akademije za evropske integracije i pregovore. Gentiola je stipendista Think Visegrad na EUROPEUM Institutu za evropsku politiku u Češkoj u 2018. Diplomirala je na Evropskom koledžu (Briž), Univerzitetu u Firenci i Evropskom koledžu u Parmi. Njena polja interesovanja u istraživanju obuhvataju regionalnu saradnju, medije i EU integracije Zapadnog Balkana.

— Francesco Trupia

Gentiola Madhi je istraživač i analitičar politika i živi u Italiji. Od 2018. redovno daje doprinos u Osservatorio Balcani & Caucaso Transeuropa. Gentiola je ranije radila kao projektni menadžer Ministarstva spoljnih poslova Albanije i nacionalni programski službenik Helvetas Swiss Intercooperation u Tirani. Ona je alumni „Kosovo Research and Analysis Fellowship“ (kohorta iz 2019) i članica Akademije za evropske integracije i pregovore. Gentiola je stipendista Think Visegrad na EUROPEUM Institutu za evropsku politiku u Češkoj u 2018. Diplomirala je na Evropskom koledžu (Briž), Univerzitetu u Firenci i Evropskom koledžu u Parmi. Njena polja interesovanja u istraživanju obuhvataju regionalnu saradnju, medije i EU integracije Zapadnog Balkana.

